

Språkhistoria.

Vad är ett språk egentligen?

Språket finns till för att *kommunicera* med varandra, eller hur? Om du vill smaka godis av en kompis så kan du antingen säga: "Får jag smaka godis?" eller så kan du titta på kompisen, peka på godispåsen och säga: "Öhh!". Båda sätten kan fungera. Om kompisen är snäll får du smaka.

Nu låtsas vi att du är en hund som vill ha godis. Då viftar du på svansen, tittar på människan med godiset och gör kanske ett litet gnälligt, gulligt ljud. Även detta kan fungera. Om godismänniskan är snäll så får du godis.

Dessa exempel visar att både människor och djur kan kommunicera. Och ibland kommunicerar vi dessutom på ungefär samma sätt. Men ändå finns det skillnader. Om hunden inte tycker om saltlakrits så kan den inte säga: "Ge mig ingen saltlakrits. Jag vill ha gelégodis i stället.". Det kan däremot människan säga. Människan kan dessutom berätta om den första gången han åt gelégodis eller smakade på saltlakrits. Det kan inte hunden. Människan berätta att han har en morbror som arbetar på Malacos godisfabrik. Det kan inte hunden. Och så vidare.

Skillnaden mellan djurens och människans språk är alltså att människans språk är mer avancerat än djurens, skillnaden mellan de båda språken är förstås **orden**. För att kommunicera lika effektivt som en människa räcker det inte med läten, även om lätena betyder så viktiga saker som: "Akta er, det kommer ett farligt rovdjur!" (typiskt budskap i djurvärlden).

Vad är ett ord?

Ett ord är ett ljud eller en kombination av ljud som har en speciell betydelse. Ordet "*stol*" betyder till exempel ungefär "en ganska hård sak med rygg som man kan sitta på." Själva ordet *stol*, *ljudkombinationen* s-t-o-l liknar inte saken *stol*, eller hur? Det är bara vanliga ljud. Men ändå så får dessa ljud oss att tänka på saken *stol*, även om det inte finns någon riktig *stol* i närheten. Det beror på att ordet *stol* har fått ett *symbolvärde*. Vi har vant oss vid att *saken stol* och *ljudkombinationen stol* liksom hänger ihop. Det är väldigt praktiskt eftersom då kan man prata om stolar utan att behöva ha dem runt omkring sig. Man har i stället samlat *begreppet stol* i sin hjärna som ett verktyg att använda när man tänker och kommunicerar. Begrepp, ord och bilder är verktyg för tänkande i människans värld.

Det finns vissa ord som liknar det som de betyder. Dessa ord brukar kallas för *onomatopoetiska* ord. Onomatopoetisk betyder ljudhärmande. "Prassla" och "viska" är onomatopoetiska ord, liksom "bullra" och "hacka". Dessa ord liknar det ljud som uppstår när någon prasslar med ett papper, viskar i ett öra, eller hackar lök på en skärbräda. Man brukar anta att de första mänskliga orden var onomatopoetiska eftersom människan i alla tider lärt sig nya saker genom att härma.

När människan började utveckla sitt språk för lång tid sedan (ca 500 000 år sen) så fungerade språket antagligen först på ett mycket enkelt sätt, precis som hos dagens människoapor. Människan hade dock vissa förutsättningar som underlättade utvecklingen av språket:

- Vi hade en välutvecklad *talapparat* = mun, tunga och stämband, som gör

det lätt för oss att ”forma” olika sorters ljud.

- Vi hade utvecklat en större hjärna än aporna och de tidigare människoarterna. (Homo Sapiens hjärna växte mycket ungefär samtidigt som vi utvecklade vårt språk.)
- Vi hade lärt oss att använda redskap sen vi började gå på bakbenen och fick händerna fria. Redskapen underlättade våra liv så att vi fick mer tid att umgås och utveckla vår kommunikation.

Språket är en uppfinning.

Man tror som sagt att människan under flera tusen år använde ett mycket enkelt språk, men att språket gav henne fördelar gentemot andra arter. Det innebär en stor fördel att kunna *planera* t ex. innan en jakt. För att kunna planera något som ska hända behöver man ett språk med ord som berättar om något som ännu inte har hänt. Man måste kunna prata om framtiden för att kunna planera. Det kan människan, men det finns lite som talar för att djur har förmågan att kommunicera om framtiden; att *planera* eller *fantisera* om man undantar våra närmaste släktingar schimpanserna och bonoboerna.

Förmågan att planera gjorde att människan fick ännu mer framgång som art. Språket visade sig vara kanske den viktigaste uppfinningen i människans historia. Viktigare än hjulet, viktigare än ångmaskinen, ja till och med viktigare än Internet. ”Jaha! Språket är en uppfinning”, tänker du nu. Och när uppfanns det då? Jasså du har inte hängt med? SPRÅKET ÄR INTE FÄRDIGUPPFUNNET ÄN! Det finns ingen exakt början och det finns absolut inget slut. Faktiskt kan man säga att varje ny människa på jorden uppfinner språket från början. Tänk dig en bebis som heter Fredrik:

Fredriks språk

När Fredrik föds kan han inte prata, men han kan redan kommunicera. Och hans mamma förstår precis vad han menar. Fredrik kan nämligen göra ljud som betyder: ”Jag är hungrig!” eller ”Jag har ont i magen!”. Under det första året lär han sig att vissa ljud betyder vissa saker och dessutom lär han sig att själv skapa dessa ljud (dada gaga bobo dudu osv.) med sin egen talapparat. Hur lär sig Fredrik det? Jo genom att härma sin mamma.

Vid ungefär ett års ålder, lär sig Fredrik att säga sina första riktiga ord. Därefter går det fortare och fortare och ungefär vid femårsåldern så behärskar han alla viktiga grunder i sitt språk. Han kan då berätta om saker som *har hänt*, vad som *ska hända* och Fredrik kan *prata om sig själv och andra*. (”Jag tycker om Elsa på dagis, men Majken är dum i huvet för hon kastar klossar på mig!”) Fredrik kan *fantisera* (... och när jag var i parken så kom det en robot...”) och leka med orden (”Åke tråke masonit trampa i en ruten fis!”). Och dessutom kan han *hitta på nya ord* (t ex. ”*väsk-sättfast*”= pakethållare, ”*fickla*”= att lysa med en ficklampa).

Allt det här gör Fredrik för att kommunicera med sin omgivning om sånt som är viktigt för honom. (Han har nämligen just lärt sig att cykla och tycker om att släcka alla lampor på kvällen och leka inbrottstjuv med sin brorsa Åke, som får vara polis.) Språket har blivit ett *verktyg* för Fredrik. Och om han sedan fortsätter att utveckla sitt

språk genom livet så kan han till slut använda det för att bli till exempel... statsminister.

Stopp ett tag! tänker du. Hur blev Fredrik statsminister egentligen? Det där gick alldeles för fort. Ja ja, du har rätt! Det finns nämligen en uppfinning till som Fredrik måste ta till sig för att lyckas i sin karriär, nämligen skriftspråket. Utan kunskap om det ligger man risigt till i ett modernt samhälle!

Skriftspråket är en annan uppfinning

Skriftspråket är också en gammal uppfinning men inte alls lika gammal som talspråket. Skriftspråket har bara funnits i några få tusen år på jorden. Det skriftspråk som vi använder i Sverige nu för tiden har sitt ursprung i Asien och kom till Europa för kanske tre tusen år sedan. Antikens greker tyckte att det var en fiffig uppfinning och vid 700-talet f. kr. började det bli modernt att lära sig skriva i Grekland. (Konstigt nog betraktades det länge som mesigt att kunna läsa. I stället för att läsa själv hade man en slav som läste högt för en.) När Grekland försvagades och Rom växte sig starkt så vidareutvecklades skriftspråket och bokstäverna till att se ut som de gör idag.

Skriftspråket i Norden

Här uppe i norra Europa var vi som vanligt hopplöst efter. Medan romarna skrev vackra bokstäver med gåspenna och bläck på *latin* (som var deras språk) så var det ännu nästan tusen år kvar tills vikingarna ristade sina *runor* på stora stenar här och där i landskapet. Det var inte förrän *kristendomen* spred sig till Norden som vi började använda det latinska alfabetet, (vilket vi fortfarande gör). Det latinska alfabetet fördes hit med de biblar som munkarna hade med sig i sin packning när de kom hit från södra Europa för att sprida kristen-domen norrut. Och eftersom uppfinningen var användbar, lärde man sig så småningom att skriva även här i Sverige. Först de rika och mäktiga, och till sist, flera hundra år senare – på 1800-talet – även vanligt folk. Men hur det gick till är en annan historia...

Ojdå! Jag glömde en viktig sak. Det låter kanske som en självklarhet för dig men jag måste ändå skriva det:

Talspråket leder vägen och skriftspråket följer efter

Alla bokstäver och bokstavskombinationer i vårt skriftspråk representerar nämligen *språkljud* i vårt talspråk. Man stavar helt enkelt så som tal-språket låter *eller* som det lät förr i tiden. De ord i svenskan som stavas på ett annat sätt än de uttalas, lät annorlunda för hundra eller tvåhundra år sedan: Då sa man kanske "hade" (som ordet stavas) och inte "hadde" (som ordet *inte* stavas, men låter). För att lära sig stava rätt måste man alltså träna mycket genom att skriva mycket och bearbeta sina texter - man kan alltså inte alltid lita på hur ordet låter för att få stavningen rätt. Det beror på att skriftspråkets utveckling går långsammare än talspråkets.

Stora förändringar går långsamt

Förändringar i talspråkets uttal går oftast långsamt men i skriftspråket går förändringarna ännu långsammare. Ändå fortsätter skriftspråket envist att härma talspråket och talspråkets ständiga förändring styrs av oss människor. Och alla språk på jorden styrs av vårt urgamla behov att kommunicera, att göra oss själva förstådda och att förstå andra. "Språk" handlar alltså om att förstå oss själva och varandra.

Språket speglar hur vårt nuvarande samhälle ser ut och fungerar - hur vi människor tänker och känner nu - men språket kan också berätta om hur man tänkte och kände förr i tiden.

Språket är en levande uppfinning som aldrig kommer att bli färdiguppfunnen så länge som det finns människor på jorden!